

13 Chatten in het literatuuronderwijs

Marrit van de Guchte

Dialogisch literatuuronderwijs en chatten

Volgens Huff (2016) kan het lezen van een verhaal even leuk zijn als het kijken van een serie wanneer leerlingen dit samen kunnen beleven. Jongeren beleven er plezier aan om tijdens het kijken van een Netflix-serie, online met vrienden, hun persoonlijke ervaringen met en meningen over de serie te delen. Waarom zou dit ook niet voor geschreven teksten gelden? Lezen kan op deze manier, in plaats van een individuele ervaring, ook een sociale onderneming zijn waarbij het erom draait hoe leerlingen zich tot de personages en het verhaal verhouden. Deze online-interactie over een literaire tekst sluit heel mooi aan bij de principes van dialogisch literatuuronderwijs, namelijk in dialoog zijn met zowel de tekst als andere lezers. De interactie met de tekst en andere lezers kan een positief effect hebben op de verhaalbeleving, zeker wanneer leerlingen de vrijheid krijgen om hun eigen vragen te stellen (Janssen & Braaksma, 2007). Daarnaast kan deze vorm van interactie ervoor zorgen dat leerlingen genuanceerder leren te spreken en schrijven over gelezen literatuur (De Wit, 2017).

Wat is het voordeel van online interactie ten opzichte van een gesprek in de klas? Onderzoek naar tekst-chat in het taalonderwijs laat zien dat leerlingen zich in een digitale omgeving vaak meer ontspannen voelen om zich te uiten en minder bang zijn om fouten te maken, omdat niet alle medeleerlingen en de docent van dichtbij meeluisteren (Ziegler, 2016). Ook speelt de dominantie van de gesprekspartners een minder grote rol, waardoor ook de wat stillere leerlingen vaker aan bod komen.

Het meeste onderzoek naar dialogisch literatuuronderwijs speelt zich af in het moedertaalonderwijs. In deze les worden de principes Janssen en Braaksma (2007) toegepast op het MVT-onderwijs. Leerlingen lezen een fragment uit het Duitse theaterstuk 'Draußen vor der Tür' van Wolfgang Borchert. Om dialogisch literatuuronderwijs ook te laten slagen in het MVT-onderwijs is het van groot belang dat de inhoud van de tekst door de leerlingen goed begrepen wordt en dat het gesprek over de tekst niet persé in de doeltaal gevoerd hoeft te worden. Het directe leerdoel is hier immers niet het verbeteren van de productieve vaardigheden maar het inzicht in de tekst en het ontwikkelen van nieuwe inzichten en perspectieven.

Tekstkeuze

De keuze voor het theaterstuk 'Draußen vor der Tür' van Wolfgang Borchert is voortgekomen uit mijn eigen ervaringen en die van studenten Duits van de Lerarenopleiding van de Universiteit van Amsterdam. Leerlingen weten vaak veel over de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog buiten Duitsland, maar vrij weinig over de ervaringen van Duitse burgers en soldaten die in Duitsland verbleven of ernaar terugkeerden. Borchert heeft met dit beroemde naoorlogse theaterstuk een stem willen geven aan alle jonge mensen wier leven door de gruwelen van de oorlog waren getekend (Bosman, 2020). Door het lezen van deze tekst kunnen leerlingen tot nieuwe inzichten en perspectieven ten aanzien van jonge soldaten in oorlogen komen.

Hoofdpersoon soldaat Beckmann is 18 als de oorlog begint en 21 als hij naar het front wordt gestuurd. Na gevechten aan het front en drie jaar Siberische krijgsgevangenschap keert hij, met kapotte knie en in een versleten soldatenjas, terug naar Duitsland. Het lukt hem niet om ergens onderdak te vinden, zijn vrouw heeft een andere man en hij raakt erg gedeprimeerd. Hij verlangt terug naar de idylle van zijn jeugd en keert terug naar zijn ouderlijk huis. In het fragment dat de leerlingen gaan lezen, staat Beckmann voor zijn ouderlijk huis en komt tot de ontdekking dat zijn ouders er niet meer wonen. Er vindt een gesprek plaats tussen Beckmann en zijn oude buurvrouw over waarom zijn ouders daar niet meer wonen.

Het is uitgerekend deze scène in het theaterstuk die veel vragen oproept. Als Beckmann terugkomt, hoopt hij op een heldenonthaal maar vindt juist overal een dichte deur. Ook zijn laatste reddingsboei, zijn ouders, zijn er niet meer: zij blijken zelfmoord te hebben gepleegd. Overmand door zijn eigen verdriet denkt hij niet na over de oorzaak van de zelfmoord van zijn ouders. Hij is alleen in staat om zijn ouders als slachtoffer van het fascisme te zien, terwijl zijn oude buurvrouw hem vertelt dat zijn ouders ook daders zijn.

Verhalen die zich lenen voor dialogisch literatuuronderwijs moeten vragen bij leerlingen oproepen, die niet eenduidig te beantwoorden zijn. Daarnaast is het belangrijk dat de tekst voor inleving en/of beroering kan zorgen. Deze passage roept verschillende vragen op. Waarom laat zijn oude buurvrouw Beckmann niet binnen? Is het eerlijk dat hij niet in dit huis mag wonen terwijl het van zijn ouders was? Wist hij van de nazisympathieën van zijn ouders? Stond hij zelf achter het fascistisch gedachtengoed? Is het laf van zijn ouders om zelfmoord te plegen en hem achter te laten?

Dialogisch literatuuronderwijs richt zich vooral op moedertaalonderwijs waarbij het voor leerlingen meestal geen probleem is om te begrijpen waar de tekst over gaat. Wanneer je dialogisch literatuuronderwijs ook wilt gebruiken

bij de moderne vreemde talen, is het van groot belang dat de inhoud van de tekst goed begrepen wordt. Om die reden mag de tekst niet te lang en niet te moeilijk zijn. Ik heb daarom gekozen voor één scene uit 'Draußen vor der Tür' en niet voor de hele tekst. Daarnaast is het Duits in de tekst vrij toegankelijk en heb ik aan lastige Duitse woorden een Nederlandse vertaling toegevoegd.

De les

In dit lesontwerp lezen leerlingen uit havo-5 of vwo-5/6, in de les, met de docent, een fragment uit het theaterstuk *Draußen vor der Tür* van Wolfgang Borchert. Vervolgens noteren zij individueel de vragen die ze aan de tekst willen stellen. Als huiswerk krijgen ze de opdracht om een Whatsappgroep aan te maken van drie of vier leerlingen, waarin ze hun vragen aan de tekst delen en mogelijke antwoorden met elkaar bespreken. Gezamenlijk bepalen de leerlingen in de app-groep wat de *hamvraag* van hun groep is. De chat-interactie wordt met de docent gedeeld zodat deze inzicht kan krijgen in de ervaringen van de leerlingen en het delen zorgt er ook voor dat de leerlingen de opdracht serieus zullen uitvoeren. Uiteraard worden de chatgesprekken niet met andere leerlingen gedeeld, behalve de hamvragen. Deze zullen tijdens een klassengesprek in de les worden besproken. Door zowel de interne (individueel) als externe (met anderen) dialoog kunnen er nieuwe perspectieven en diepere inzichten in sociaal-morele thema's ontstaan (Schrijvers, Janssen, Fialho, & Rijlaarsdam, 2016).

Leerlingmateriaal

De schrijver Wolfgang Borchert (1921-1947) diende onvrijwillig als soldaat in de Tweede Wereldoorlog. Omdat hij kritiek had op het nationaal-socialisme en op de oorlog moest hij een aantal maanden naar de gevangenis. Tijdens de oorlog en erna werd hij keer op keer geplaagd door ziekten zoals difterie, geelzucht waaraan hij in 1947 gestorven is. Een dag na zijn dood werd Borcherts theaterstuk 'Draußen vor der Tür' voor het eerst opgevoerd. Hij is maar 26 jaar oud geworden.

De hoofdpersoon in het toneelstuk is Beckmann die soldaat in het Duitse leger is en na de oorlog drie jaar als krijgsgevangene in een kamp zat in Siberië. Met een kreupel been, totaal verhongerd en zonder uitzicht op een baan, keert hij terug naar Duitsland. Daar blijkt dat zijn vrouw inmiddels

iemand anders heeft. Door alle confrontaties raakt hij gedeprimeerd en ziet het leven niet meer zitten. Hij verlangt terug naar de idylle van zijn jeugd en gaat op zoek naar zijn ouders. Aangekomen bij zijn ouderlijk huis, blijken er andere mensen te wonen. Mevrouw Kramer, zijn vroegere buurvrouw, doet de deur open en vertelt over zijn ouders.

- 1) Je docent leest een fragment uit het verhaal 'Draußen vor der Tür' voor. Je krijgt het fragment niet in één keer te horen, maar stukje voor stukje. De docent zal af en toe stoppen met voorlezen om je de gelegenheid te geven je vragen te noteren.
- 2) Noteer tijdens het luisteren alle vragen die bij je opkomen. Het moeten vragen zijn, waar je niet meteen het antwoord op weet. Voorbeelden van vragen staan hieronder.

Voorbeeldvragen

Waarom? 'Waarom doet een personage zus-of-zo?'

Hoe? 'Hoe komt het dat...?'

Wie? 'Wie wordt bedoeld met X?'

Wat? 'Wat wil de schrijver eigenlijk zeggen met Y?'

Waar? 'Waar speelt het verhaal zich eigenlijk af?'

Wanneer? 'Wanneer speelt het verhaal zich af?'

Hoezo? ... Hoe dan? ..

- 3) Lees de vragen die je tijdens het luisteren had nog eens door. Zijn er vragen bij die je nu, aan het einde van het verhaal, niet kunt beantwoorden en die je aan anderen zou willen voorleggen? Zo ja, welke vragen? Zet een pijltje bij twee van die vragen.
- 4) Huiswerk: Deze opdracht doe je in een groepje van drie à vier. a) Een van jullie maakt een app-groepje aan met de titel 'Draußen vor der Tür'. b) Jullie sturen elkaar 2 vragen waar jullie nog geen antwoord op hebben. c) Lees elkaars vragen bij het verhaal en chat met elkaar over mogelijke antwoorden. d) Kies samen één vraag die jullie het allerbelangrijkste vinden: een gezamenlijke *hamvraag* en formuleer samen het antwoord.
- 5) Stuur jullie chatgesprek naar het mailadres van de docent (in de chat klik je op exporteer naar en dan op mailen). Alleen de uiteindelijke hamvragen deelt de docent met de hele klas (niet het hele chatgesprek).
- 6) Tijdens de volgende les zullen de hamvragen uit de klas in een klassengesprek met elkaar worden besproken.

Literatuurverwijzingen

- Bosman, A. (2020). Thuiskomst in Duitsland, In: Trouw, 2 mei.
<https://www.trouw.nl/nieuws/thuiskomst-in-duitsland~b2076f29/>
- Epping, K. (2018). Klassikaal lezen met Whatsapp. *Levende Talen Magazine*, 105(6), 23-27.
- Huff, P. (2016) 'Een boek is even leuk als een serie'. In: NRC Handelsblad, 20 januari. catalogus.boekman.nl
- Janssen, T., & Braaksma, M. (2007). Literatuur leren lezen door vragen stellen: Effect op verhaalwaardering. *Levende Talen Tijdschrift*, 8 (3), 11-18.
- Schrijvers, M., Janssen, T., Fialho, O., & Rijlaarsdam, G. (2016). The impact of literature education on students' perceptions of self and others: Exploring personal and social learning experiences in relation to teacher approach. *L1 – Educational Studies in Language and Literature*, 17, 1-37.
- Wit, M. de. (2017). Lezen doe je met elkaar. *Levende Talen Magazine*, 104(8), 4-9.
- Ziegler, N. (2016). Synchronous computer-mediated communication and interaction: A meta-analysis. *Studies in Second Language Acquisition*, 38, 553-586.

Tekst Draußen vor der Tür– Wolfgang Borchert

5. Szene: Beckmann im Hause seiner Eltern

(Er klingelt. Die Tür geht kreischend auf.)

FRAU KRAMER (mit einer gleichgültigen, grauenhaften, glatten Freundlichkeit, die furchtbarer ist als alle Roheit und Brutalität): Was wollen Sie?

BECKMANN: Ja, guten Tag, ich –

FRAU KRAMER: Was?

BECKMANN: Wissen Sie, wo unser Messingschild (=naambordje) geblieben ist?

FRAU KRAMER: Was für ein »unser Schild«?

BECKMANN: Das Schild, das hier immer an war. Dreißig Jahre lang.

FRAU KRAMER: Weiß ich nicht.

BECKMANN: Wissen Sie denn nicht, wo meine Eltern sind?

FRAU KRAMER: Wer sind das? Wer sind Sie denn?

BECKMANN: Ich heiße Beckmann. Ich bin hier doch geboren. Das ist doch unsere Wohnung.

FRAU KRAMER (immer mehr schwatzhaft und schnodderig als absichtlich gemein): Nein, das stimmt nicht. Das ist unsere Wohnung. Geboren können Sie hier ja meinetwegen sein, das ist mir egal, aber Ihre Wohnung ist das nicht. Die gehört uns.

BECKMANN: Ja, ja. Aber wo sind denn meine Eltern geblieben? Die müssen doch irgendwo wohnen! FRAU KRAMER: Sie sind der Sohn von diesen Leuten, von diesen Beckmanns, sagen Sie? Sie heißen Beckmann?

BECKMANN: Ja, natürlich, ich bin Beckmann. Ich bin doch hier in dieser Wohnung geboren.

FRAU KRAMER: Das können Sie ja auch. Das ist mir ganz egal. Aber die Wohnung gehört uns. BECKMANN: Aber meine Eltern! Wo sind meine Eltern denn abgeblieben? Können Sie mir denn nicht sagen, wo sie sind?

FRAU KRAMER: Das wissen Sie nicht? Und Sie wollen der Sohn sein, sagen Sie? Sie kommen mir aber vor! Wenn Sie das nicht mal wissen, wissen Sie?

BECKMANN: Um Gotteswillen, wo sind sie denn hin, die alten Leute? Sie haben hier dreißig Jahre gewohnt und nun sollen sie mit einmal nicht mehr da sein? Reden Sie doch was! Sie müssen doch irgendwo (= ergens) sein!

FRAU KRAMER: Doch. Soviel ich weiß: Kapelle 5.

BECKMANN: Kapelle 5? Was für eine Kapelle 5 denn?

FRAU KRAMER (resigniert, eher wehleidig als brutal): Kapelle 5 in Ohlsdorf. Wissen Sie, was Ohlsdorf ist? Ne Gräberkolonie. Wissen Sie, wo Ohlsdorf liegt? Bei Fuhlsbüttel. Da oben sind die drei Endstationen von Hamburg. In

Fuhlsbüttel das Gefängnis, in Alsterdorf die Irrenanstalt. Und in Ohlsdorf der Friedhof (= begraafplaats). Sehen Sie, und da sind sie geblieben, Ihre Alten. Da wohnen sie nun. Verzogen, abgewandert, parti. Und das wollen Sie nicht wissen?

BECKMANN: Was machen sie denn da? Sind sie denn tot? Sie haben doch noch eben gelebt. Woher soll ich das denn wissen? Ich war drei Jahre lang in Sibirien. Über tausend Tage. Sie sollen tot sein? Eben waren sie doch noch da. Warum sind sie denn gestorben, ehe ich nach Hause kam? Ihnen fehlte doch nichts. Nur daß mein Vater den Husten hatte. Aber den hatte er immer. Und daß meine Mutter kalte Füße hatte von der gekachelten Küche. Aber davon stirbt (=sterft) man doch nicht. Warum sind sie denn gestorben? Sie hatten doch gar keinen Grund (=reden). Sie können doch nicht so einfach stillschweigend wegsterben!

FRAU KRAMER (vertraulich, schlampig, auf rauhe Art sentimental): Ha, Sie sind vielleicht 'ne Marke, Sie komischer Sohn. Gut, Schwamm drüber. Tausend Tage Sibirien ist auch kein Spaß. Versteh schon, wenn man dabei durchdreht und in die Knie geht. Die alten Beckmanns konnten nicht mehr, wissen Sie. Hatten sich ein bißchen verausgabt im Dritten Reich, das wissen Sie doch. Was braucht so ein alter Mann noch Uniform zu tragen. Und dann war er ein bißchen doll auf die Juden, das wissen Sie doch, Sie, Sohn, Sie. Die Juden konnte Ihr Alter nicht verknusen (= verdragen). Die regten seine Galle an. Er wollte sie alle eigenhändig nach Palästina jagen, hat er immer gedonnert. Im Luftschutzkeller (= schuilkelder), wissen Sie, immer wenn eine Bombe runterging, hat er einen Fluch (= vloek) auf die Juden losgelassen. War ein bißchen sehr aktiv, Ihr alter Herr. Hat sich reichlich verausgabt bei den Nazis. Na, und als das braune Zeitalter vorbei war, da haben sie ihn dann hochgehen lassen, den Herrn Vater. 31 Wegen den Juden. War ja ein bißchen doll, das mit den Juden. Warum konnte er auch seinen Mund nicht halten. War eben zu aktiv, der alte Beckmann. Und als es nun vorbei war mit den braunen Jungs, da haben sie ihm mal ein bißchen auf den Zahn gefühlt. Na, und der Zahn war ja faul, das muß man wohl sagen, der war ganz oberfaul. – Sagen Sie mal, ich freue mich schon die ganze Zeit über das drollige Ding, was Sie da als Brille auf die Nase gebastelt haben. Wozu machen Sie denn so einen Heckmeck. Das kann man doch nicht als vernünftige Brille ansprechen. Haben Sie denn keine normale, Junge?

BECKMANN (automatisch): Nein. Das ist eine Gasmaskenbrille (=gasmaskerbril), die bekamen die Soldaten, die –

FRAU KRAMER: Kenn ich doch. Weiß ich doch. Ne, aber aufsetzen würde ich sowas nicht. Dann lieber zuhause bleiben. Das wär was für meinen Alten. Wissen Sie, was der zu Ihnen sagen würde? Der würde sagen: Mensch, Junge, nimm doch das Brückengeländer (=brugleuning) aus dem Antlitz!

BECKMANN: Weiter. Was ist mit meinem Vater. Erzählen Sie doch weiter. Es war gerade so spannend. Los, weiter, Frau Kramer, immer weiter!

FRAU KRAMER: Da ist nichts mehr zu erzählen. An die Luft gesetzt haben sie Ihren Papa, ohne Pension, versteht sich. Und dann sollten sie noch aus der Wohnung raus. Nur den Kochtopf (=kookpan) durften sie behalten. Das war natürlich trübe (= triest). Und das hat den beiden Alten den Rest gegeben. Da konnten sie wohl nicht mehr. Und sie mochten auch nicht mehr. Na, da haben sie sich dann selbst endgültig entnazifiziert (=gedenazificeerd). Das war nun wieder konsequent von Ihrem Alten, das muß man ihm lassen.

BECKMANN: Was haben sie? Sich selbst –

FRAU KRAMER (mehr gutmütig als gemein): Entnazifiziert. Das sagen wir so, wissen Sie. Das ist so ein Privatausdruck von uns. Ja, die alten Herrschaften von Ihnen hatten nicht mehr die rechte Lust (=zin). Einen Morgen lagen sie steif und blau in der Küche. So was Dummes, sagt mein Alter, von dem Gas hätten wir einen ganzen Monat kochen (= koken) können.

BECKMANN (leise, aber furchtbar drohend): Ich glaube, es ist gut, wenn Sie die Tür zumachen, ganz schnell. Ganz schnell! Und schließen Sie ab. Machen Sie ganz schnell Ihre Tür zu, sag ich Ihnen! Machen Sie! (Die Tür kreischt, FRAU KRAMER schreit hysterisch, die Tür schlägt zu.)

Bron: <http://www.grin.com/de/e-book/98043/ueber-wolfgang-borcherts-draussen-vor-der-tuer>